

Inštitút pre výskum
práce a rodiny

Prieskum socio-ekonomickej situácie seniorov na Slovensku

doc. PhDr. Rastislav Bednárík, CSc.

Bratislava, 2019

Prieskum socio-ekonomickej situácie seniorov
na Slovensku

doc. PhDr. Rastislav Bednárík, CSc.

december 2019
Bratislava

Výskumná úloha: Uplatnenie a podpora starších občanov na trhu práce. Etapa 2: Prieskum socio-ekonomickej situácie seniorov na Slovensku

Zadávatel': Ministerstvo práce, sociálnych vecí a rodiny SR, Ústredie práce, sociálnych vecí a rodiny

Zodpovedný riešiteľ: Doc. PhDr. Rastislav Bednárík, CSc.

Obdobie riešenia výskumnej úlohy: január 2018 - december 2019

Uloženie výstupu: Inštitút pre výskum práce a rodiny, Župné námestie 5-6, 812 41 Bratislava
<http://www.ivpr.gov.sk>

Forma archivácie: printová a elektronická

Počet výťažkov: 5 (päť)

Text neprešiel jazykovou korektúrou.

Anotácia

Štúdia prezentuje výsledky empirického výskumu na vzorke 515 seniorov poberajúcich starobný dôchodok. Zber údajov z celého územia Slovenska formou vyplňovaných dotazníkov zabezpečila Jednota dôchodcov Slovenska, keď rozhovory vykonali členovia JDS prevažne na jeseň 2018 a potom i v zime 2019. Štúdia má päť častí. Na začiatku je tu podrobne uvedený rámec pre demografické a socio-ekonomické postavenie seniorov na Slovensku v období posledných 20 rokov. Následne sú prezentované výsledky prieskumu v štyroch častiach. Popísané sú aktuálne problémy starších, ich materiálna a zdravotná situácia vrátane postojov k nej, pracovné aktivity a postoje k práci u seniorov a tiež každodenný život seniorov. Výsledky prieskumu sú porovnávané s výsledkami obdobného prieskumu vykonaného v roku 2004.

Kľúčové slová

Postavenie seniorov v spoločnosti, materiálna situácia seniorov, zdravotné problémy seniorov, postoje k práci u seniorov, aktivity každodenného života seniorov

Abstract

The study presents the results of empirical research on a sample of 515 seniors receiving an old-age pension. The collection of data from the whole territory of Slovakia in the form of completed questionnaires was ensured by the Union of Pensioners of Slovakia, when the interviews were conducted by JDS members mostly in autumn 2018 and then also in winter 2019. The study has five parts. At the beginning there is a detailed framework for demographic and socio-economic status of seniors in Slovakia over the last 20 years. Subsequently, the results of the survey are presented in four parts. Current problems of the elderly, their material and health situation including attitudes towards them, work activities and attitudes to work with seniors as well as everyday life of seniors are described. The results of the survey are compared with the results of a similar survey conducted in 2004.

Key words

Position of seniors in society, material situation of seniors, health problems of seniors, attitudes of seniors to work, activities of everyday life of seniors

© Inštitút pre výskum práce a rodiny, Bratislava

Obsah

Úvod	4
I. Demografické a socio-ekonomické postavenie starších na Slovensku	5
II. Aktuálne problémy starších	10
III. Materiálna a zdravotná situácia starších	16
IV. Pracovná aktivita seniorov	22
V. Každodenný život seniorov	27
Zhrnutie výsledkov prieskumu	31
Literatúra	33

Úvod

Ústredie práce, sociálnych vecí a rodiny prejavilo záujem o prieskum a následné využitie poznatkov získaných prieskumami u starších občanov a zamestnávateľov z hľadiska ich uplatnenia na trhu práce. V roku 2018 boli vykonané dva prieskumy – jednak medzi nezamestnanými uchádzačmi o zamestnanie staršími ako 50 rokov (viď Výskumnú prácu IVPR z roku 2019 – Bednárík, R.: Prieskum aktivít, prekážok a záujmu o prácu u starších uchádzačov o zamestnanie) a prieskum medzi seniormi poberajúcimi starobný dôchodok. Predmetom tejto štúdie je prezentácia výsledkov toho druhého prieskumu. Z komplexu požiadaviek ÚPSVR sú v rámci tohto prieskumu preskúvané postoje seniorov k bariéram a príležitostiam pre pracovné uplatnenie starších pracovníkov a postojové bariéry starších ľudí v súvislosti s trhom práce. Celkové zameranie prieskumu medzi seniormi poberajúcimi starobný dôchodok však bolo širšie, najmä v súvislosti s naplnením cieľa: porovnať zmeny situácie a postoje slovenských seniorov oproti situácii pred vstupom Slovenska do Európskej únie v roku 2004.

Na jeseň a v zime 2018-2019 vykonal Inštitút pre výskum práce a rodiny v spolupráci s Jednotou dôchodcov Slovenska dotazníkový prieskum. Respondentmi boli starobní dôchodcovia – spolu 515 zo všetkých krajov Slovenska. Výskum bol zameraný na postoje a názory starších ľudí na problémy, s ktorými sa aktuálne stretávajú v každodennom živote a na možnosti ich účasti v spoločnosti.

Dotazník v roku 2018 má spolu 41 otázok. Sú tu otázky o podmienkach, v akých starší ľudia u nás žijú, o problémoch, ktoré pociťujú, otázky na ich materiálne a finančné zabezpečenie, na ich hodnotový svet, na činnosti, ktoré vykonávajú, na možnosti zapojiť sa do trhu práce a na sociálnu starostlivosť. Tento dotazník bol distribuovaný na základe kvótného výberu, kde kvótami bolo pohlavie, vek, región a veľkosť obce bydliska. Zber údajov v teréne zorganizovala a zabezpečila Jednota dôchodcov Slovenska, ktorá zorganizovala aj porovnávaný prieskum z roku 2004.

Kapitola 1

Demografické a socio-ekonomické postavenie starších ľudí na Slovensku

Najprv priblížime celkový obraz o situácii starších ľudí – kedy využijeme dostupné údaje zo Štatistického úradu SR a z Eurostatu.

Starší ľudia sú na Slovensku novodobým fenoménom. Podľa údajov Výskumného demografického centra v roku 1980 žilo na Slovensku 13,3% osôb starších ako 60 rokov, a v roku 2018 sa tento podiel zvýšil na 22,3%. Kým v 80-tych rokoch 20. storočia išlo len o niečo vyššie desatinu populácie – teda skôr o okrajovú časť spoločnosti, v priebehu štyroch desaťročí sa počet a podiel starších ľudí výrazne zvýšil a ich váha v populácii je o 9 percentuálnych bodov vyššia. Teda už tak nejde o okrajovú časť spoločnosti, ale o nový výrazný demografický prvok spoločnosti. A predpoklad je, že v roku 2050 bude na Slovensku z celku populácie až 37,4% osôb starších ako 60 rokov. V priebehu nasledovných len 30 rokov sa tak ich podiel zvýši o ďalších vyše 15 percentuálnych bodov. Je zrejmé, že starší ľudia sa stávajú osobitnou formotvornou skupinou slovenskej spoločnosti.

Starší ľudia nad 60 rokov sa rozličným spôsobom začleňujú do spoločnosti. Tí v rokoch 60 až 64 sú najčastejšie ešte stále aktívnymi pracovníkmi, aj keď máme skúsenosti, že v období vyššej miery nezamestnanosti sa táto skupina stala vysoko rizikovou a často práve títo sa stávali nezamestnanými. Nasledovná veková skupina 65-69 ročných už je väčšinou mimo trhu práce, ale niektoré profesie sa ešte uplatňujú v práci, aj keď už na rozličné dohody či kontrakty. Starší nad 70 rokov do 75 rokov už sa málo pracovne angažujú, často sa potýkajú aj so zdravotnými problémami, potrebou sociálnej starostlivosti, a najmä ženy prežívajú svoj život väčšinou bez zomrelého bývalého mužského partnera. Vo veku od 75 rokov do veku 79 rokov sa riziká chorôb a osamelosti výrazne zvyšujú a vo veku nad 80 rokov už treba rátať aj so zabezpečovaním opatery o vyšší podiel nevládných osôb.

Výrazne vyšší je počet a podiel starších v mladšom stareckom veku 60-79 rokov – v roku 2018 bolo v tomto veku 450612 mužov a 584980 žien, čo činilo 17% mužskej a 21% ženskej populácie Slovenska. Vo veku nad 80 rokov v roku 2018 žilo 53682 mužov a 122526 žien, čo bolo 2% mužskej a 4,4% ženskej populácie na Slovensku. Teda charakteristika staršieho človeka výrazne zodpovedá osobám veku 60 až 79 rokov, ktoré sa ešte výrazne angažujú v spoločnosti a tiež v rodine (ako ešte pracujúci alebo vypomáhajúci členovia, prípadne v zmysle samo-obsluhy ako nezaťažujúci členovia rodiny). Vzhľadom na právnu normu stanovenia veku odchodu do dôchodku, presadzuje sa vnímanie starších v spoločnosti ako tých, čo „sú na dôchodku, teda poberajú starobný dôchodok“. Pre rok 2019 platí vek odchodu do dôchodku 62 rokov a 6 mesiacov. Po takejto korekcii vo veku 62,5 až 79 rokov žije aktuálne na Slovensku 13,7% mužskej a 17,5% ženskej populácie. Keď k tomu prirátame starších nad 80 rokov, máme 15,7% mužskej a 21,9% ženskej populácie „na starobnom dôchodku“. A ako to vyzerá s podielom starších ľudí v ďalších krajinách?

Tabuľka 1.1. Podiel starších ľudí na celku populácie vo vybraných krajinách (v %)

Krajina	1980		2018	
	60 r. +	65 r. +	60 r. +	65 r. +
Slovensko	13,3	10,6	22,3	15,5
EÚ – 28	n/n	n/n	26,0	19,7
Česko	16,9	13,6	25,8	19,2
Nemecko	19,2	15,7	27,9	21,4
Francúzsko	17,0	14,0	25,7	19,7
Španielsko	15,2	11,1	25,0	19,2
Taliansko	16,8	13,1	28,8	22,6
Maďarsko	17,1	13,5	26,3	18,9
Rakúsko	19,1	15,5	24,6	18,7
Poľsko	13,2	10,2	24,4	17,1
Fínsko	16,2	11,9	28,1	21,4

Zdroj: Database Eurostat

Slovensko patrí ku krajinám s nižším podielom starších, keď krajinami s vyšším podielom starších sú Taliansko, Nemecko a ďalšie. Napríklad v roku 2018 podiel starších ako 65 rokov je na Slovensku nižší oproti Česku o 3,7 percentuálneho bodu, oproti Poľsku o 1,6 a oproti Maďarsku o 2,4 percentuálneho bodu.

Starší ľudia u nás oproti iným krajinám Európskej únie nielenže majú menší podiel na populácii, ale sa aj dožívajú nižšieho veku. V roku 2017 oproti priemeru krajín EÚ bol očakávaný vek dožitia pri narodení na Slovensku u mužov kratší o 4,5 rokov, u žien kratší o 2,8 rokov, pre osoby vo veku 64 rokov bol potom očakávaný vek dožitia u mužov kratší o 4 roky a u žien kratší o 2,4 rokov.

Tabuľka 1.2. Očakávaný vek dožitia vo vybraných krajinách v roku 2017 (v rokoch)

Krajina	Pri narodení		Vo veku 64 rokov	
	Muži	Ženy	Muži	Ženy
Slovensko	73,8	80,7	15,9	19,9
EÚ – 28	78,3	83,5	18,9	22,3
Česko	76,1	82,0	16,9	20,6
Nemecko	78,7	83,4	18,8	22,0
Francúzsko	79,6	85,6	20,3	24,4
Španielsko	80,6	86,1	20,1	24,3
Taliansko	80,8	85,2	20,0	23,3
Maďarsko	72,5	79,7	15,0	19,1
Rakúsko	79,4	84,0	19,3	22,3
Poľsko	73,9	81,8	16,5	21,0
Fínsko	78,9	84,5	19,2	22,9

Zdroj: Database Eurostat

Na Slovensku v roku 2017 mal malý chlapec pri narodení šancu, že sa dožije 73,8 rokov. Dospelý starší muž vo veku 64 rokov mal v tom istom roku 2017 šancu, že sa dožije ešte ďalších 15,9 rokov. U dievčat a žien tieto šance na dožitie sú vyššie – u dievčat oproti chlapcom pri narodení o 6,9 roka a u starších žien oproti starším mužom vo veku 64 rokov o 4 roky. V krajinách s vyspelejšou ekonomikou je vek dožitia vyšší než v krajinách strednej Európy. Dlhší vek dožitia u žien oproti mužom platí pre všetky krajiny EÚ, hoci v krajinách s vyspelejšou ekonomikou je tento rozdiel medzi mužmi a ženami menší.

Zaujímavé sú prognózy vývoja populácie. Tieto napovedajú veľa o zmenách demografickej štruktúry na Slovensku. Napríklad prognózy Výskumného demografického centra upozorňujú na výrazný nárast staršej populácie pri zachovaní rovnakého počtu celkovej populácie.

Tabuľka 1.3. Prognóza vývoja populácie na Slovensku (stredný scenár) (v tis. obyvateľov a v %)

	2011		2050	
	abs	%	abs	%
Populácia do 60 r. veku	4430	81,6	3415	62,6
Populácia nad 60 rokov veku	999	18,4	2040	37,4
Populácia spolu	5429	100,0	5455	100,0

Zdroj: VDC, Infostat, Bratislava

Za obdobie 40 rokov (od roku 2011 do roku 2050) prognóza hovorí o náraste populácie Slovenska o 26 tisíc obyvateľov, avšak ide najmä o nárast starších nad 60 rokov – a to o 1041 tis obyvateľov – čím sa počet starších nad 60 rokov zdvojnásobí. Prognóza hovorí aj o náraste veku dožitia. Podľa tejto prognózy (Eurostat) v roku 2050 na Slovensku pri narodení chlapca sa predpokladá vek jeho dožitia 80,8 rokov, čo je oproti roku 2017 viac o 6,9 roku (u žien 86,1 roku, teda viac o 5,4 roku) a u 64 ročného muža sa predpokladá, že ešte bude žiť ďalších 20,4 rokov, teda oproti roku 2017 o 4,5 roku viac (u žien 24,1 rokov, teda viac o 4,2 roku).

Prognóza počtu obyvateľov v spojení s prognózou veku dožitia dáva ešte zaujímavejšie údaje, z ktorých možno analyzovať perspektívu spolužitia mužov a žien vo vyššom veku. Ukazuje sa, že parita mužov a žien vo vekových kohortách sa v budúcnosti môže udržať oveľa dlhšie než tomu bolo v minulosti, čím sa so šancou na dlhší vek dožitia zvyšuje aj šanca na dlhší vek vzájomného spolužitia.

Tabuľka 1.4. Prognóza vývoja populácie na Slovensku (v tis. obyvateľov)

Veková skupina	2011			2050		
	Muži	Ženy	Počet mužov na 1000 žien	Muži	Ženy	Počet mužov na 1000 žien
60-69 r.	236,9	294,1	805	413,9	399,6	1036
70-79 r.	116,5	192,4	606	345,8	376,7	918
80-89 r.	43,1	97,8	440	161,9	231,4	700
90-99 r.	3,6	9,9	370	36,9	75,4	489
100 r. +	0,1	0,2	303	0,6	1,8	356
Spolu	400,2	594,4	673	959,3	1084,8	884

Zdroj: VDC, Infostat, Bratislava

V roku 2011 vo vekovej skupine 60-69 rokov na 100 žien pripadalo 80 mužov a vo vekovej skupine 70-79 rokov na 100 žien pripadalo už len 61 mužov. Niet sa čo čudovať, že už na začiatku staroby sa ženy vo výraznej miere stretávajú s osamelosťou (najmä ako vdovy). Prognóza však hovorí, že odteraz už o niečo vyše 30 rokov – v roku 2050 – veková skupina 60-69 rokov bude z hľadiska pomeru mužov a žien veľmi vyrovnaná, keď sa v nej bude nachádzať dokonca o niečo viac mužov ako žien (104 mužov na 100 žien). A dokonca aj veková skupina 70-79 rokov bude dosť vyrovnaná, keď na 100 žien bude pripadať 92 mužov. Je predpoklad, že osamelosť sa výrazne posunie za 80-ty rok veku života.

Finančná situácia starších ľudí na Slovensku sa zlepšuje, ale stále zaostáva za väčšinou populáciou a v medzinárodnom porovnaní výrazne zaostáva za ekonomicky vyspelými krajinami.

Tabuľka 1. 5. Priemerné čisté ročné príjmy na spotrebiteľskú jednotku vo vybraných krajinách – (v jednotkách PPS – Purchasing power standard)

Krajina	Celá populácia		Populácia vo veku 60+ rokov	
	2009	2017	2009	2017
Slovensko	8710	11026	7641	10662
Česko	11444	14157	9647	12047
Nemecko	20502	24022	18921	21937
Francúzsko	20945	23721	22979	27142
Španielsko	17928	17896	17125	18503
Taliansko	17554	18673	17580	19906
Maďarsko	7502	9305	7720	9146
Rakúsko	21648	26056	20121	26381
Poľsko	8660	12667	7925	11815
Fínsko	19156	22035	17493	20891

Zdroj: Database Eurostat

Aj keď za meradlo porovnávania zoberieme nie Euro, ale PPS (Purchasing power standard = parita kúpnej sily), i tak to zaostávanie za ekonomicky vyspelými krajinami je priepastné. Zatiaľ čo na Slovensku priemerný čistý príjem spotrebiteľa vo veku 60 rokov a viac je ročne 10662 PPS, v Nemecku, Taliansku a Fínsku je to dvakrát toľko a vo Francúzsku a Rakúsku je to takmer 2,7-krát toľko. Teda starší občan Slovenska si za svoj príjem môže dva až trikrát menej nakúpiť ako občan vyššie menovaných krajín. Príjem našich starších občanov je porovnateľný s krajinami ako je Česko (ročne u nás v priemere nižší o 1385 PPS), Poľsko (nižší u nás o 1153 PPS) alebo Maďarsko (kde však je príjem u nás vyšší ročne v priemere o 1516 PPS).

Keď sa na situáciu pozrieme cez príjmy v eurách, potom na Slovensku mali v roku 2017 starší občania nad 60 rokov priemerný ročný príjem 7244 Eur, čo oproti priemeru krajín EÚ je príjem nižší o 12024 Eur (teda 2,66-krát nižší).

Tabuľka 1.6. Priemerné čisté ročné príjmy na spotrebiteľskú jednotku v Eur:

Krajina	Celá populácia		Populácia vo veku 60+ rokov	
	2009	2017	2009	2017
Slovensko	6290	7491	5519	7244
EÚ – 28	17036	19387	16647	19268

Zdroj: Database Eurostat

Priemerné ročné čisté príjmy na spotrebiteľskú jednotku v rámci celej populácie Slovenska vzrástli za obdobie 2009 až 2017 zo 6290 Eur na 7491 Eur, teda o 19%. Za to isté obdobie príjmy obyvateľov vo veku 60 a viac rokov vzrástli z 5519 na 7244 Eur (o 31%), čím sa veľmi priblížili priemeru celej populácie. Dorovňovanie príjmov starších občanov oproti príjmom priemeru populácie je trend v celej Európskej únii, keď v absolútnych hodnotách ročný príjem starších občanov v roku 2009 zaostával za priemerným príjmom celej populácie o 389 Eur na spotrebiteľskú jednotku, v roku 2017 sa to znížilo na 119 Eur.

V horšej príjmovej situácii sú najstaršie vekové skupiny populácie, a v ešte slabšej pozícii sú ženy. Na Slovensku môžeme pozorovať nižšie ročné príjmy občanov vo veku 75 a viac rokov oproti tým mladším

– a to aj u mužov, aj u žien (Tabuľka 1.7). Napríklad u mužov vo vekovej skupine 55-64 rokov v roku 2017 boli priemerné čisté ročné príjmy na spotrebiteľskú jednotku 11815 Eur, kým občania starší ako 75 rokov mali príjem o 2004 Eur nižší (o 17%). Treba však pripomenúť, že aj v tejto vekovej skupine 75+ príjmy oproti minulosti (rok 2009 vs. 2017) narástli – o 36,6% u mužov a o 37,1% u žien.

Tabuľka 1.7. Priemerné čisté ročné príjmy na spotrebiteľskú jednotku v PPS u starších občanov SR

Veková Skupina	2009		2017	
	Muži	Ženy	Muži	Ženy
55-64 r.	9854	9120	11815	11752
60 +	8145	7312	11094	10351
75 +	7180	6877	9811	9427

Zdroj: Database Eurostat

To, že existuje priestor na rast príjmov zo starobných dôchodkov, možno doložiť údajmi o celkových výdavkoch jednotlivých krajín na tieto účely. V ekonomicky vyspelých krajinách EÚ dávajú viac na starobné dôchodky ako v krajinách V-4. V roku 2016 vo Francúzsku išlo na starobné dôchodky 12,3% HDP, v Taliansku 11,6%, v Rakúsku 11%, vo Fínsku 10,6% - to na jednej strane, kým na Slovensku to bolo 6,3% HDP, v Česku 6,9%, v Maďarsku 7% a v Poľsku 7,9% - to na strane druhej. Aj Nemecko (8,7% HDP) a Španielsko (8,1% HDP) dávajú viac na starobné dôchodky ako je tomu v krajinách V-4. Ukazuje sa, že v situácii vysokých príjmov celej populácie rastie aj možnosť vydávať viac na starobné dôchodky.

Tabuľka 1.8. Výdavky na starobné dôchodky vo vybraných krajinách (v % HDP a % z populácie)

Krajina	Starobné dôchodky (v % HDP)		Osoby poberajúce SD (% z celku populácie)	
	2008	2016	2008	2016
Slovensko	5,0	6,3	18,0	19,8
Česko	5,9	6,9	21,0	22,9
Nemecko	8,5	8,7	21,0	22,6
Francúzsko	10,7	12,3	22,7	24,4
Španielsko	5,6	8,1	11,2	12,9
Taliansko	9,0	11,6	19,4	19,4
Maďarsko	6,6	7,0	17,7	19,3
Rakúsko	9,3	11,0	18,8	20,9
Poľsko	6,4	7,9	13,7	16,7
Fínsko	6,8	10,6	18,0	22,7

Zdroj: Database Eurostat

Kapitola 2

Aktuálne problémy starších

Charakteristiky výberového súboru

Výberový súbor respondentov v roku 2018 bol oproti výberu v roku 2004 o niečo vzdelanejší, bolo v ňom viac žien a viac respondentov zo západnej časti Slovenska. Vekovo sa tieto súbory veľmi nelíšili, len v roku 2004 boli jednotlivé vekové kategórie rovnomernejšie zastúpené, kým v roku 2018 bolo viac respondentov vo veku 65 až 74 rokov. Podrobnejšie pozri údaje v Tabuľke 2.1.

Tabuľka 2.1. Vek, pohlavie, vzdelanie, bývanie v regiónoch v r. 2004 a 2018 (v % odpov.)

	2004	2018		2004	2018
<i>Veková kategória</i>			<i>Regióny</i>		
-do 59 rokov	5,1	1,0	Bratislavský	15,5	15,7
- 60-64 rokov	20,7	11,1	Západo-slov	28,7	47,7
-65-69 rokov	24,7	38,3	Stredo-slov	33,7	18,3
-70-74 rokov	23,5	31,3	Východo-slov	21,1	18,3
-75 + rokov	26,0	18,3			
<i>Pohlavie</i>					
-Muži	39,7	23,3			
-Ženy	59,8	75,5			
<i>Vzdelanie</i>					
-základné	19,5	4,3			
-vyučení	21,2	12,6			
-stredné	43,0	58,1			
-vysokoškolské	15,7	24,1			

Z hľadiska rodinného stavu aj v roku 2004, aj v roku 2018 sú rozdiely medzi staršími mužmi a ženami. Podstatne viac mužov je ženatých a menej je vdovcov, kým u žien je to tak napoly. Oproti prieskumu v roku 2014 pokleslo zastúpenie aj vdovcov aj vdov a významný je najmä nárast podielu vydatých žien v populácii starších. Podrobnejšie pozri údaje v Tabuľke 2.2.

Tabuľka 2.2. Rodinný stav (v % odp.)

	Muži		Ženy	
	2004	2018	2004	2018
-slobodný/á	1,3	3,3	3,5	8,7
-ženatý/vydatá	61,4	70,0	34,0	41,1
-vdovec/vdova	29,4	19,2	53,8	40,9
-rozvedený/á	7,9	6,7	7,8	12,1
-iné	0,0	0,8	0,3	0,0
-neodpovedal/a	0,0	0,0	0,6	0,3
Spolu	100,0	100,0	100,0	100,0

Rodinný stav sa premieta do foriem spolužitia. Zvýšenie podielu ženatých a vydatých sa prejavilo vo zvýšení formy spolužitia s manželským partnerom – a to tak u mužov, ako aj u žien (u mužov z podielu 55,7% v roku 2004 na 59,2% v roku 2018 a u žien potom z úrovne 26,5% v roku 2004 na

úroveň 38,3% v roku 2018). Významne poklesol podiel bývajúcich starších ľudí u svojich detí – a to aj starších mužov, aj starších žien (z úrovne 20% na úroveň 10%). Nie povzbudzujúci je však údaj o náraste podielu bývajúcich osamelo: u mužov z podielu 14,9% na podiel 20,8% a u žien z podielu 41,3% na podiel 42,4%. Stále tak zostáva osamelé bývanie ako najčastejšia forma bývania starších žien. Pozri údaje v Tabuľke 2.3.

Tabuľka 2.3. Spolužitie (Ako býva – s kým býva) – v % odp.

	Muži		Ženy	
	2004	2018	2004	2018
-býva sám/a	14,9	20,8	41,3	42,4
-býva s manž. partner.	55,7	59,2	26,5	38,3
-býva u detí	21,5	10,0	21,8	10,8
-býva inak	7,9	5,8	10,2	7,2
-neodpovedal/a	0,0	4,2	0,3	1,3
Spolu	100,0	100,0	100,0	100,0

Postoje starších ľudí k prežívaniu staroby a k problémom

Základná informácia je o zlepšení vnútornej spokojnosti starších ľudí so svojím životom. Oproti roku 2004, kedy Slovensko vstupovalo do Európskej únie, sa dnes po 14 rokoch starší ľudia pozitívne pozerajú na svoj život v 84% prípadov, kým v roku 2004 to bolo v 52,2% prípadov (keď spolu spočítame postoj k prežívaniu staroby „vcelku spokojne“ a „väčšinou spokojne“). Podiel negatívnych hodnotení (odpovede „väčšinou nespokojne“ a „vôbec nie je spokojný/á“) potom klesol z hodnoty 45,9% v roku 2004 na hodnotu 10,5% v roku 2018. Aj keď súbor respondentov v roku 2018 má vyššie parametre vzdelanosti a je viac z ekonomicky vyspelejšej časti republiky, predsa trend zlepšovania ekonomického vývoja Slovenska sa odráža aj v pozitívnejšom pohľade aj ostatných starších ľudí na svoj život.

Tabuľka 2.4.a/ Úroveň spokojnosti s prežívaním staroby (v % odp.) – rok 2018

Kategória	Spolu resp.	Muži žijú sami	Ženy žijú samé	Žijú vo dvojici	Žijú s deťmi	Žijú s inými
-vcelku spokojne	39,0	32,0	47,9	36,7	32,1	31,4
-väčšinou spokojne	45,0	48,0	35,8	52,0	39,3	54,3
-väčšinou nespokojne	7,2	8,0	8,5	24,1	12,5	14,3
-vôbec nie je spokojný	3,3	8,0	3,0	1,8	7,1	0,0
-neodpovedal	5,4	4,0	4,8	5,4	8,9	0,0
Spolu	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Tabuľka 2.4.b/ Úroveň spokojnosti s prežívaním staroby (v % odp.) – rok 2004

Kategória	Spolu resp.	Muži žijú sami	Ženy žijú samé	Žijú vo dvojici	Žijú s deťmi	Žijú s inými
-vcelku spokojne	14,3	14,7	17,6	13,8	14,3	7,5
-väčšinou spokojne	37,9	32,4	33,8	39,0	44,4	32,1
-väčšinou nespokojne	28,0	32,4	29,6	24,3	29,4	32,1
-vôbec nie je spokojný	17,9	14,6	16,2	22,0	11,9	20,8
-neodpovedal	1,9	2,9	2,8	0,9	0,0	7,5
Spolu	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Je zaujímavé, že v roku 2018 mierne negatívnejší postoj k prežívaniu staroby majú osoby žijúce vo dvojici (takmer 26% nespokojných), než osoby žijúce osamelo (16% osamelo žijúcich mužov a 11,5% osamelých žien). V roku 2004 takýto rozdiel v negatívnych hodnoteniach medzi osobami žijúcimi vo dvojici a osobami žijúcimi osamelo zaznamenaný nebol – aj keď v minulosti podiel nespokojných bol vyšší ako dnes (v roku 2004 to bolo 46,3% nespokojných osôb žijúcich vo dvojici oproti 47% nespokojných osamelých mužov a 45,8% nespokojných osamelých žien).

Vyššie hodnoty spokojnosti s prežívaním života boli zaznamenané u žien a u vzdelanejších (v oboch prípadoch boli zistenia štatisticky signifikantné – keď aproximatívna signifikancia bola pod kritickou hodnotou 0,05). Konkrétne odpoveď „áno, vcelku spokojne“ prežíva starobu uviedlo 42,7% žien oproti 26,7% mužov a 44,4% vysokoškolsky vzdelaných oproti 32,3% vyučených.

Priaznivejšie prežívanie života sa premieta aj do pociťovania konkrétnych problémov u starších ľudí, keď sa zmiernila intenzita ich pociťovania za posledných 14 rokov. Najčastejšími tromi pociťovanými problémami tak v roku 2004, ako aj v roku 2018 sú zdravotné problémy, klíma v spoločnosti a nedostatok peňazí; relatívne málo aj pred 14 rokmi, aj teraz sú reflektované problémy s bývaním, problémy v rodine i pocit osamelosti. Podrobnejšie pozri údaje v Tabuľke 2.5.

Tabuľka 2.5.a/ Intenzita pociťovania problémov staršími ľuďmi (v % odp.) – rok 2018

	Áno, veľmi	Občas	Nie, neťažia	Neodp.	Spolu
-zdravotné problémy	24,7	61,7	6,6	7,0	100,0
-nedostatok peňazí	15,7	41,4	18,1	24,9	100,0
-pocit osamelosti	5,2	18,8	45,8	30,1	100,0
-problémy s bývaním	1,7	2,9	62,5	32,8	100,0
-problémy v rodine	4,3	24,3	41,6	39,9	100,0
-klíma v spoločnosti	24,9	38,6	12,2	24,3	100,0

Tabuľka 2.5.b/ Intenzita pociťovania problémov staršími ľuďmi (v % odp.) – rok 2004

	Áno, veľmi	Občas	Nie, neťažia	Neodp.	Spolu
-zdravotné problémy	45,7	43,7	3,7	7,0	100,0
-nedostatok peňazí	38,8	41,7	6,8	12,2	100,0
-pocit osamelosti	13,4	28,0	35,1	23,5	100,0
-problémy s bývaním	3,3	8,5	62,3	23,8	100,0
-problémy v rodine	4,7	27,1	42,8	25,4	100,0
-klíma v spoločnosti	41,2	26,8	13,2	18,8	100,0

V roku 2018 zdravotné problémy viac deklarujú tí s nižším vzdelaním, keď tieto problémy „veľmi ťažia“ 43,1% vyučených oproti 21,8% vysokoškolsky vzdelaných. Nedostatok peňazí viac pociťujú obyvatelia z východnej časti krajiny, ktorých nedostatok peňazí „veľmi ťaží“ vo Východoslovenskom regióne v 22,3% prípadov, v Stredoslovenskom regióne v 20,2% prípadov, v Západoslovenskom regióne v 11,8% prípadov a v Bratislavskom regióne v 14,8% prípadov. Problémy s bývaním „neťažia“ vo vyššej miere tých v nižšom veku do 69 rokov (cca 70%) ako tých starších nad 70 rokov (cca 56%). Klíma v spoločnosti ako problém má väčší ohlas u vzdelanejších (34,7% z nich aktuálna spoločenská klíma veľmi ťaží, kým u vyučených je to v 18,5% prípadov) a vo Východnej časti Slovenska („veľmi ťažia“ 30,9% respondentov z Východoslovenského regiónu oproti 21% respondentov z Bratislavského regiónu).

Starší ľudia majú obavy najmä zo zdravotných problémov. Počas posledného obdobia od roku 2004 dodnes sa udržali obavy starších ľudí zo zdravotných problémov (z podielu 25,9% + 11,3% v roku 2004

na podiel 36,9% v roku 2018). Avšak sa znížil podiel obáv z materiálnych problémov (z podielu 22,6% + 11,3% v roku 2004 na podiel 7,8% v roku 2018). Mierne sa znížili aj obavy zo zlého vládnutia na Slovensku, zo zlej situácie ľudí a zo zhoršenia medziľudských vzťahov z 19% v roku 2004 na 14,8% v roku 2018. Obavy starších ľudí z nedostatočnej bezpečnosti, samoty a zo smrti počas sledovaného obdobia zostali na približne rovnakej úrovni, cca 10%. V roku 2018 sa oproti roku 2004 vyskytol aj o niečo znateľnejší podiel respondentov, ktorí sa vyjadrili že nemajú problémy (nárast z 2,1% v roku 2004 na 6,4% v roku 2018). Pozri tiež údaje v Tabuľke 2.6.

Tabuľka 2.6. Obavy starších ľudí v najbližšej budúcnosti (v % odp.)

Druh obavy	2004	2018
- zdravotné problémy	25,9	36,9
- materiálne problémy	22,6	7,8
- zdravotné i materiálne problémy	11,3	n.n.
- nedostatočná bezpečnosť, samota, smrť	9,9	8,9
- zlé vládnutie na Slovensku, zlá situácia ľudí	19,0	10,9
- nemajú problémy	2,1	6,4
- zhoršenie medziľudských vzťahov	n.n.	3,9
- príchod cudzincov	n.n.	1,2
- neodpovedal	9,2	24,1
Spolu	100,0	100,0

Zo zhoršenia zdravia majú väčšie obavy ženy (39,3%) než muži (29,2%), viac starší nad 70 rokov (viac ako 40% z nich) než mladší (30% tých vo veku do 64 rokov). Na východe Slovenska majú o niečo väčšie obavy (než na západe Slovenska) aj zo zhoršenia svojej materiálnej situácie (Vých región – 10,6%, Stred región – 13,8%, Záp región – 4,9%, Bratislavský región – 6,2%), aj zo zhoršenia medziľudských vzťahov (Vých región – 7,4%, Stred región – 4,3%, Záp región – 3,3%, Bratisl región 1,2%), a aj z nedostatku bezpečnosti (Vých región – 6,4%, Stred región – 8,5%, Záp región – 5,7%, Bratisl región – 3,7%).

Otázky vekovej diskriminácie

Trojicou otázok bola testovaná veková diskriminácia, teda negatívne správanie sa okolia voči starším obyvateľom. Výpovede respondentov smerovali k vyjadreniu miery vekovej diskriminácie. Prvá otázka znela, či respondent pozná vo svojom okolí takých starších ľudí, ktorým sa ubližuje.

Tabuľka 2.7. Či poznajú v okolí takých starších, ktorým sa ubližuje (v % odp.)

Či poznajú prípady ubližovania starším	2004	2018
- áno, poznajú také prípady	30,6	14,2
- nie, nepoznajú	66,6	81,9
Neodpovedal/a	2,8	4,1
Spolu	100,0	100,0

V prieskume 2004 takmer tretina opýtaných vypovedala, že takéto prípady ubližovania starším osobám existujú. V roku 2018 prípady ubližovania starším reportovalo len 14,2% opýtaných. Iné prieskumy však naznačujú, že prípadov ubližovania starším ľuďom je viac, ako to ukázal tento prieskum. Hneď nasledovná otázka zisťujúca príčiny ubližovania starším odhalila väčší rozsah vekovej diskriminácie, než

len opýtanie sa na „prípady ubližovania starším“. Celkovo 54,8% respondentov v roku 2004 a 49,7% v roku 2018 informovalo o možných príčinách ubližovania starším (údaje tabuľky 2.8.).

Tabuľka 2.8. Názory na príčiny ubližovania starším (v % odp.)

Príčiny ubližovania starším	2004	2018
- chcú získať od starších peniaze	8,0	9,1
- chcú získať byt, dom, majetok	13,6	10,9
- rodina nezvláda starostlivosť o starého človeka	15,9	13,2
- sú to egoisti a starí ľudia sú im na obtiaž	16,3	16,5
Neodpovedal/a	46,2	50,3
Spolu	100,0	100,0

Prevláda taký názor starších, že príčinou prečo je im ubližované je najmä to, že ľudia sú egoisti a starší ľudia sú im na obtiaž. K tomu sa pridáva aj taký dôvod ubližovania, že rodina nezvláda (nútenú) starostlivosť o staršieho človeka. V oboch prieskumoch na treťom mieste bol dôvod materiálny – buď že tí, čo im ubližujú, chcú získať ich dom, majetok, alebo že chcú od nich priamo peniaze.

Tretia otázka sa týkala dehonestácie starších ľudí, pociťovania neúcty a ľahostajnosti voči sebe. V roku 2004 respondenti ako najčastejšiu uvádzali neúctu a ľahostajnosť zo strany mladej generácie: takto sa vyjadrila takmer tretina opýtaných. V roku 2018 tento „vinník“ bol podstatne menej menovaný (13,6%). Za posledných 14 rokov klesla aj váha pociťovania neúcty a ľahostajnosti voči starším zo strany pracovníkov úradov a inštitúcií (z 23,6% v roku 2004 na 8,7% v roku 2018), a mierne klesla i váha pociťovania neúcty a ľahostajnosti zo strany pracovníkov zdravotníckych zariadení (zo 17% na 15,3%). Naopak zvýšil sa podiel starších, ktorí nepociťovali v roku 2018 neúctu a ľahostajnosť voči sebe – 46,6% opýtaných.

Tabuľka 2.9. Pociťovanie neúcty a ľahostajnosti voči sebe (v % odp.)

Pociťovanie neúcty a ľahostajnosti zo strany:	2004	2018
- najbližšej rodiny	4,9	3,5
- od pracovníkov úradov, inštitúcií	23,6	8,7
- od pracovníkov zdravotných zariadení	17,0	15,3
- zo strany mladej generácie	30,4	13,6
- nepociťujú neúctu či ľahostajnosť	n.n.	46,6
- iné	5,4	3,5
Neodpovedal/a	18,7	8,3
Spolu	100,0	100,0

Z podrobnejších údajov z roku 2018 môžeme uviesť nasledovné. Relatívne viac respondentov mužov ako žien uvádzalo, že poznajú vo svojom okolí starších ľudí, ktorým sa ubližuje (20% mužov a 12,6% žien). Takýto poznatok vo vyššej miere tiež uvádzajú tí najstarší respondenti – 17,4% vo veku 75+ rokov oproti 12,5% vo veku 60-64 rokov. Z dôvodov, prečo najbližší ubližujú starším, relatívne viac mužov ako žien uviedlo, že pre peniaze (15,8% mužov a 7,2% žien). Vzdelanejší relatívne častejšie uvádzajú, že nepociťujú voči sebe neúctu a ľahostajnosť (54,8% respondentov s VŠ vzdelaním oproti 40% respondentov vyučených). Neúctu a ľahostajnosť zo strany pracovníkov úradov a inštitúcií viac pociťujú tí, ktorí s nimi častejšie prídu do kontaktov - relatívne mladší 60-64 roční (17,9%), než starší 75+ roční (5,4%) a potom viac na západe Slovenska (v Bratislavskom regióne 11,1%, kým vo Východoslovenskom regióne v 5,3% prípadov). Neúctu a ľahostajnosť zo strany zdravotníckych zariadení viac pociťujú tí, čo

s nimi častejšie prídu do kontaktov – teda starší ako 75 rokov v 18,5%, než mladší 60-64 roční v 5,4% prípadov, a tiež viac v Bratislavskom regióne – 33,3%. Neúctu a ľahostajnosť zo strany mladej generácie viac pociťovali na východe krajiny – vo Východoslovenskom regióne 23,4%, v Stredoslovenskom regióne 17%, ako na západe krajiny – v Bratislavskom regióne 11,1% a v Západoslovenskom regióne 9,3% prípadov.

Kapitola 3

Materiálna a zdravotná situácia starších

Vnímanie materiálnej situácie

Materiálna situácia starobných dôchodcov bola sledovaná viacerými otázkami. Najvýznamnejším finančným zdrojom u týchto občanov je starobný dôchodok. Respondenti uvádzali sumy svojich penzií. Priemerne uvádzali 493,74 Eur za mesiac, boli však aj prípady s vyššími i nižšími sumami. Sociálna poisťovňa (SP) na konci roku 2018 uvádzala priemerný starobný dôchodok v sume 444,26 Eur mesačne: teda priemer za výberový súbor bol vyšší o 11% ako bol priemer uvádzaný SP. (Situácia za rok 2004 bola nasledovná: SP ku koncu roku 2004 uvádzala priemerný mesačný starobný dôchodok v sume 7046 SKK, kým priemer za výberový súbor bol 7087 SKK, čo je len o 0,6% viac ako celoštátny priemer.)

Tabuľka 3.1. Rozloženie početností respondentov podľa sumy starobného dôchodku (v %)

Príjmové kategórie – sumy starobného dôchodku v porovnaní s priemerom SP	2004			2018		
	Muži	Ženy	Spolu	Muži	Ženy	Spolu
Menej ako priemer podľa SP	36,0	55,5	48,0	17,5	33,0	29,6
1,0 – 1,2 priemeru podľa SP	42,1	28,0	33,4	25,8	21,6	22,3
1,2 a viac ako priemer podľa SP	12,7	7,8	9,7	35,8	19,3	22,9
Neodpovedal	9,2	8,7	8,9	20,0	26,0	25,3
Spolu	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Ukázalo sa niekoľko súvislostí. V prvom rade je od roku 2004 zrejмый nárast podielu respondentov s vyššími než priemernými dôchodkami – a to aj u mužov, aj u žien. Zároveň však za obdobie 2004-2018 narástol podiel nechotných prezradiť sumu svojho starobného dôchodku. Takisto platí, že dôchodky žien sú nižšie ako dôchodky mužov: podiel žien s nižšími ako priemernými dôchodkami je vyšší než u mužov, avšak v súčasnosti oproti situácii v roku 2004 sa aj u mužov, aj u žien tento podiel nižšie-príjmových osôb výrazne znížil.

Podrobnejšie údaje za rok 2018 ukazujú, že suma dôchodku výrazne závisí od dosiahnutého vzdelania (CramerV=0,216, keď Approx. Sign.=0,000) – tí so základným vzdelaním mali sumy starobných dôchodkov vyššie ako 120% priemeru (vykázaného SP) v 22,3% prípadov, tí vyučení v 33,9% prípadov, tí so stredoškolským vzdelaním v 47,5% prípadov a tí s vysokoškolským vzdelaním v 58,3% prípadov. Údaje tiež poukazujú na relatívne horšiu príjmovú situáciu rozvedených a ženatých/vydatých, keď ich sumy starobných dôchodkov boli nižšie ako priemer vykázaný SP (57,5%, resp. 41,5%), zatiaľ čo podiel slobodných a ovdovelých s dôchodkami nižšími ako priemer vykázaný SP bol relatívne nižší (27,8%, resp. 32%). Tiež sa potvrdilo, že sumy dôchodkov sú nižšie na východe Slovenska – podiel osôb s príjmami do 80% priemeru vykázaného SP bol vo východoslovenskom regióne 27,7%, kým v Bratislavskom regióne len 3,8% a naopak podiel osôb s príjmami nad 140% priemeru vykázaného SP bol v Bratislavskom regióne 24,5%, kým vo východoslovenskom regióne menej – 16,9%.

Druhým ukazovateľom materiálnej situácie bola deklarácia pocitu dostatku či nedostatku financií na živobytie. Respondenti aj v roku 2004 aj v roku 2018 odpovedali na rovnako položenú otázku s ponúknutou batériou odpovedí: „Môžete nám povedať, či máte dostatok financií na živobytie? Domnievate sa, že v súčasnosti Vaša domácnosť s príjmami:“ (v prieskumoch je táto otázka známa aj ako „van Praagova“).

Tabuľka 3.2. Hodnotenie finančných zdrojov domácnosti (v % odp.)

Kategórie :	2004	2018
Vyjdeme bez problémov, stačí nám aj na náročné akcie	1,9	8,5
Máme dosť, ale na finančne nákladné veci musíme šoriť	13,3	23,1
Pri troche uskomňovania vyjdeme	49,7	51,1
Stačí nám len na jedlo a oblečenie	17,8	8,7
Stačí nám len na jedlo, na ošatenie už nie	14,0	4,5
Nestačí ani na jedlo	2,3	0,4
Neodpovedal/a	1,0	3,7
Spolu	100,0	100,0

Je zrejmé, že aj pred 14 rokmi, aj teraz najviac (cca polovica) starších respondentov hodnotí svoju finančnú situáciu striedmo: „pri troche uskomňovania s financiami vyjdeme“. Za sledované obdobie sa však zvýšil podiel tých, ktorí hodnotia svoju situáciu priaznivejšie – z 15,2% na 31,6%, a naopak poklesol podiel tých, ktorí hodnotia svoju finančnú situáciu negatívne – z 34,1% na 13,6%. Tieto údaje síce korešpondujú s relatívne parametrami lepšou výberovou vzorkou v roku 2018 oproti roku 2004, avšak pozitívny posun je zaznamenaný aj na príjmovom nižších úrovniach respondentov. Konkrétne v roku 2004 variant odpovedí – „vyjdeme bez problémov“ a „na nákladné veci šoríme“ mal v príjmovej skupine do 80% priemerného starobného dôchodku populácie starobných dôchodcov na Slovensku podiel 5,6% respondentov, kým v roku 2018 to bolo viac – 6,8% respondentov; následne v príjmovej skupine od 80% do 100% priemeru to v roku 2004 bol podiel 9% a v roku 2018 to bolo už 18,1% respondentov, ktorí pozitívne hodnotili finančnú situáciu svojej domácnosti, hoci ich starobný dôchodok bol nižší ako priemerný starobný dôchodok podľa údajov Sociálnej poisťovne.

Podrobnejšie analýzy výsledkov za rok 2018 ukazujú, že pozitívnejšie hodnotenia finančnej situácie pribúdajú s rastúcim vzdelaním (napr. až 50% vysokoškolsky vzdelaných respondentov hodnotí svoju situáciu výrazom „vyjdeme bez problémov“ alebo „máme dosť, ale na nákladnejšie veci šoríme“, kým vyučení sa takto vyjadrili v 15,4% prípadov). Podobne s rastom veľkosti obce bydliska respondenta pribúdajú pozitívnejšie hodnotenia a naopak ubúdajú negatívne hodnotenia (pozitívne hodnotenia – v obciach do 2 tisíc obyvateľov – 22,5%, v Bratislave a Košiciach 43,2%; negatívne hodnotenia – v obciach do 2 tisíc obyvateľov 18,6%, v Bratislave a Košiciach 9,1%). Podobne pozitívnejšie hodnotenie svojej finančnej situácie zaznieva zo západu Slovenska (44,4% respondentov z Bratislavského kraja dávali pozitívnejšie hodnotenia, kým z východoslovenského regiónu pozitívnejšie hodnotenia dalo menej - 21,3% respondentov). Relatívne viac sú spokojnejší so svojou finančnou situáciou tí, ktorí bývajú s manželom/ľkou (35,7% odpovedajúcich že vyjdú bez problémov, prípadne si nasporia), ako tí čo bývajú s rodinami svojich detí (len 14,3% pozitívnejších odpovedí). Časť tých, čo bývajú sami hodnotia pozitívnejšie svoju finančnú situáciu (31,5%), ale časť takýchto respondentov svoju situáciu hodnotí negatívne (18,1%).

Tretím ukazovateľom, ktorým bola sledovaná materiálna situácia starobných dôchodcov, bol druh bývania. Respondenti uvádzali, či bývajú v byte alebo v rodinnom dome, alebo inak.

Tabuľka 3.3. Bývanie podľa druhu vlastníctva (v % odp.)

Druh bývania	2004	2018
-v nájomnom byte	5,7	2,9
-v byte v osobnom vlastníctve	36,3	50,7
-v družstevnom byte	7,7	4,5
-v obecnom byte	1,6	1,4
-vo vlastnom rodinnom dome	45,6	37,9
-inak	2,8	1,7
-neodpovedal	0,3	1,2
Spolu	100,0	100,0

Oba prieskumy – aj ten v roku 2004, aj terajší potvrdili, že najčastejšie starší ľudia bývajú vo vlastnom byte či rodinnom dome - v roku 2004 to bolo 81,9% a v roku 2018 to bolo až 88,6% respondentov, s tým, že za uplynulých 14 rokov sa zvýšil podiel bývajúcich starších v bytoch v osobnom vlastníctve (o 14,4 percentuálnych bodov) a znížil podiel bývajúcich vo vlastných rodinných domoch (o 7,7 percentuálnych bodov). Tiež sa znížil podiel bývajúcich starších ľudí v nájomných a družstevných bytoch.

Stále platí, aj v roku 2018, že v menších obciach a mestách viac starších býva v rodinných domoch a vo väčších mestách ide zas viac o bývanie vo vlastných bytoch. Bývanie v nájomných bytoch sa u starších ľudí viac vyskytuje vo väčších mestách (10,7% v mestách od 50 tis. do 200 tis. obyvateľov), avšak v ostatných obciach a mestách už menej. Vo vlastných bytoch z hľadiska rodinného stavu bývajú častejšie slobodní, rozvedení a ovdovení (76,9%, 62,5%, 56,5%) než ženatí/vydaté (40%). Avšak vo vlastných rodinných domoch viac bývajú práve ženatí/vydaté (53%) ako ovdovení, rozvedení či slobodní starší ľudia (28,3%, 16,1%, 11%).

Zdravotný stav a jeho vnímanie seniormi

Zdravotný stav je dôležitý pre plnohodnotný život. U seniora je to otázka jednak dĺžky zostávajúceho života a jednak otázka, či tento život bude sprevádzaný chorobami alebo naopak v zdraví. Na Slovensku sa seniori dožívajú kratšej dĺžky života ako je priemer krajín EÚ. Platí tiež, že ženy seniorky sa dožívajú dlhšieho života ako muži seniori. Avšak trend je taký, že vek dožitia stúpa, pričom v slovenských podmienkach rastie dynamickejšie. Za sledovaných 7 rokov od roku 2010 po rok 2017 vek dožitia senioriek v EÚ vzrástol z 29,7 roku na 30,2 roku (o 0,5 roku), avšak na Slovensku tento nárast činil 1,1 roku – z 26,5 na 27,6 roku. Vek dožitia seniorov mužov v tom istom čase v EÚ vzrástol z 25,1 roku na 26 rokov (čo je viac o 0,9 roku), avšak na Slovensku z 20,9 roku na 22,4 roku – teda viac o 1,5 roku. Zatiaľ čo v roku 2010 v priemere zaostával vek dožitia seniorov mužov na Slovensku oproti priemeru krajín EÚ o 3,6 roku, v roku 2017 sa zaostávanie skrátilo na 3 roky.

Tabuľka 3.4. Počet rokov dožitia vo veku 55 rokov – v rokoch

	2010			2017		
	Muži	Ženy	Spolu	Muži	Ženy	Spolu
EÚ	25,1	29,7	27,5	26,0	30,2	28,2
SR	20,9	26,5	23,9	22,4	27,6	25,2

Zdroj: Eurostat, Database

Nasledovné údaje presvedčajú, že seniori na Slovensku sa v nižšej miere tešia zo života v zdraví.

Tabuľka 3.5. Počet rokov dožitia v zdraví u starších – v rokoch

	Vo veku 50 + r.				Vo veku 65 + r.			
	Muži		Ženy		Muži		Ženy	
	2010	2017	2010	2017	2010	2017	2010	2017
EÚ	17,6	19,2	18,3	19,9	8,7	9,8	8,8	10,2
SR	9,9	11,7	9,7	11,8	3,3	3,8	2,8	4,1

Zdroj: Eurostat, Database

Obdobie zdravého života po 65-ke (ale už aj po dosiahnutí 50 rokov) je na Slovensku dosť krátke. V Európe sa po 50-tke tešia ešte takmer ďalších 20 rokov zdravému životu aj muži, aj ženy (situácia v roku 2017). Bohužiaľ na Slovensku po 50-tke sa zdravému životu tešia ženy len ďalších 11,8 rokov a muži len 11,7 rokov (tiež situácia v roku 2017). Je síce potešujúce, že na Slovensku od roku 2010 po rok 2017 sa dĺžka života v zdraví po 50-tke u seniora muža predĺžila o 1,8 roku a u seniorky ženy dokonca o 2,1 roku, avšak stále je to málo.

Alarmujúce sú však čísla o zdravom živote po dosiahnutí veku 65 rokov. Slovenskí seniori sa v roku 2017 mohli dožiť v zdraví ešte 3,8 roku a ženy 4,1 roku – zatiaľ čo prognóza celkového veku dožitia u mužov 65 a starších v roku 2018 činila 15,3 roku a u žien 65 a starších 19,2 roku. Môžeme konštatovať, že zatiaľ čo mužom zostáva dožiť v zdraví cca 24,8% svojho života, ženám len cca 21,4%.

Už bolo konštatované, že zdravotné problémy patria u seniorov k najvýznamnejším problémom, s ktorými sa musia vysporiadať. Preto bola položená aj otázka o subjektívnom vnímaní vlastného zdravotného stavu. Zatiaľ čo v prieskume z roku 2004 bolo 60,2% respondentov, ktorí sa cítia dobre, prípadne majú drobné zdravotné ťažkosti, v prieskume z roku 2018 takýchto respondentov bolo až 73,4%. Na druhej strane (pravdepodobne aj v dôsledku zmenených charakteristík výberového súboru) výrazne poklesol podiel respondentov seniorov s vážnymi zdravotnými problémami – z 39,6% na 24,5%.

Tabuľka 3.6. Hodnotenie vlastného zdravotného stavu (v % odp.)

Zdravotný stav je:	2004	2018
-cíti sa dobre, zdravotný stav je primeraný veku	17,6	26,6
-má drobné zdravotné ťažkosti	42,6	46,8
-má vážne zdravotné problémy	30,6	16,5
-má vážne zdravotné problémy, má preukaz ZŤP	9,0	8,0
-neodpovedal	0,2	2,1
Spolu	100,0	100,0

V prieskume z roku 2018 respondenti s vážnymi zdravotnými problémami boli viac muži (35% mužov) než ženy (20,9% žien), viac tí s nižším vzdelaním (45,5% so základným, 38,5% vyučením, ale 22,1% so stredoškolským vzdelaním a 19,4% vysokoškolsky vzdelaní), viac starší ako 75 rokov (37% oproti napr. 23,2% tých vo veku 60-64 rokov) a tiež viac tí s nízkymi sumami starobných dôchodkov (37,7% tých s príjmami do 80% priemeru vykázaného SP oproti napr. 23% tých s príjmami 120% - 140% priemeru vykázaného SP).

Postoje starších v oblasti sebaobsluhy

So zdravotným stavom úzko súvisí aj schopnosť postarať sa sám o seba, čo je významný atribút pre voľbu politik starostlivosti o seniorov. Podobne ako u charakteristiky zdravotného stavu, aj tu sledujeme posun k lepšiemu (snáď aj vplyvom zmenených charakteristík výberového súboru) – v súčasnosti sa o seba dokáže postarať 2/3 seniorov, kým pred 14 rokmi to bola polovica seniorov. Avšak len málo klesol podiel tých, čo sa o seba už nedokážu postarať – z 5,2% na 2,7%.

Tabuľka 3.7. Sebahodnotenie schopnosti postarať sa sám o seba (v % odp.)

Miera schopnosti postarať sa sám o seba:	2004	2018
-dokáže sa postarať sám/a o seba	49,4	64,5
-pri niektorých činnostiach potrebuje pomoc	43,1	31,1
-nedokáže sa postarať sám/a o seba	5,2	2,7
-neodpovedal	2,3	1,7
Spolu	100,0	100,0

Odpoveď „pri niektorých činnostiach potrebuje pomoc“ sa v prieskume z roku 2018 viac objavila u osôb starších ako 70 rokov (33,5% vo veku 70-74 rokov a 37% u starších ako 75 rokov) a tiež v menších obciach (do 2 tis. obyvateľov – 38,2%). Odpovede o potrebe miernej či intenzívnej pomoci sa viac vyskytovali u ovdovelých (41,8%) než u slobodných (30,8%), ženatých/vydatých (29%) alebo rozvedených (25%); a taktiež viac u tých s nízkymi dôchodkami do 80% priemeru (56%) než u tých s vyššími dôchodkami nad 140% priemeru (17%).

Tabuľka 3.8. V prípade, že sa o seba nedokáže starší človek úplne postarať, potrebuje pomoc. Aká je v tejto oblasti situácia?

Celá populácia starobných dôchodcov	2004		2018	
	Áno a čiastočne	Nie a neodpov	Áno a čiastočne	Nie a neodpov
-pomáhajú deti	48,0	52,0	26,0	74,0
-pomáhajú iní príbuzní	13,3	86,7	6,9	93,1
-pomáhajú susedia	12,4	87,6	4,9	95,1
-obec poskytne opatrovateľskú službu	1,7	98,3	1,4	98,6
-charita poskytne opatrovateľskú službu	1,1	98,9	0,4	99,6
-sám si platí potrebné služby	26,8	73,2	14,0	86,0

Tabuľka 3.9. Starobní dôchodcovia nad 75 rokov: Spolu odpovede „Áno“ + „Čiastočne“ na otázku – o pomoci v prípade, že sa nedokážu o seba sami postarať (údaje v každom políčku sú podielom z celku odpovedajúcich, teda zvyšok do 100% sú tí, ktorí sa buď dokážu sami o seba postarať, alebo neodpovedali)

Kedy sa nedokáže o seba postarať, potom	2004	2018
-pomáhajú deti	64,2	28,2
-pomáhajú iní príbuzní	18,9	5,4
-pomáhajú susedia	21,6	5,4
-obec poskytne opatrovateľskú službu	2,8	1,1
-charita poskytne opatrovateľskú službu	2,7	0,0
-sám si platí potrebné služby	27,7	13,1

Za obdobie posledných 15 rokov sa prakticky nezmenilo postavenie detí v sústave podporných činiteľov pri starostlivosti o starších ľudí. Samotní starší ľudia v prípade, že sa nedokážu sami o seba postarať, sa stále najčastejšie obracajú na vlastné deti, prípadne ešte na iných príbuzných a susedov. Reálnou alternatívou sú tiež situácie, že starší ľudia si za potrebné služby platia sami. Rozdiely v odpovediach o potrebe pomoci inými v rokoch 2004 a 2018 sú síce výrazné (respondenti deklarovali v novšom prieskume podstatne nižšiu potrebu pomoci zo strany iných), ale zachovávajú sa vyššie očakávania od detí a nižšie od ostatných ľudí. Čo sa týka kategórie osôb starších ako 75 rokov, tu v roku 2004 sa relatívne viac než priemer populácie vyskytovali odpovede o potrebe pomoci inými, avšak v roku 2018 už prakticky neboli rozdiely o potrebe pomoci inými oproti priemeru celej sledovanej populácie.

Bol otestovaný aj názor samotných seniorov – čo oni by si želali, aby bolo štátom viac podporované – či domáce opatrovanie, alebo opatrovanie v zariadeniach.

Tabuľka 3.10. Odporúčanie - čo má štát viac podporiť (v % odp.) – rok 2018

	% odp.
-viac podporovať domáce opatrovanie (vrátane starostlivosti o opatrovateľa)	62,1
-viac podporovať fungovanie odbornej opatrovateľskej starostlivosti v zariadeniach	22,5
-neodpovedal	15,3
Spolu	100,0

Jednoznačne vychádza, že seniori v súčasnosti uprednostňujú posilnenie domáceho opatrovania, keď vyše 62% je za vyššiu štátnu podporu pre opatrovanie v domácom prostredí než v prostredí rozličných zariadení (len 22,5% opýtaných). Tento názor je posilnený vtedy, keď senior vychoval viac detí (za väčšiu podporu opatrovania v zariadeniach hlasovalo 31% seniorov, čo vychovali jedno dieťa, ale len 15,3% seniorov čo vychovali tri a viac detí) a keď senior býva vo väčšom meste (za väčšiu podporu opatrovania v zariadeniach hlasovalo 21,6% seniorov bývajúcich v obciach do 2 tisíc obyvateľov, ale 32,1% seniorov bývajúcich v mestách s 50 tisíc až 100 tisíc obyvateľov). A málo nadšenia pre väčšiu podporu opatrovania v zariadeniach prejavili najstarší seniori vo veku 75+ rokov – len 18,5% oproti 64,1%, ktorí boli pre podporu opatrovania doma.

Kapitola 4

Pracovná aktivita seniorov

Pracovnú aktivitu vyvíjajú najmä mladšie ročníky seniorov. S nárastom veku účasť v práci výrazne klesá. Plasticky to dokumentujú údaje o miere zamestnanosti zistené v rámci Výberových zisťovaní pracovných síl. Podrobnejšie pozri údaje v Tabuľke 4.1.

Tabuľka 4.1. Miera zamestnanosti na Slovensku podľa vekových kategórií v %

		Rok 2010				Rok 2018			
		55-59	60-64	65-69	70-74	55-59	60-64	65-69	70-74
Spolu	EÚ	60,8	30,4	10,3	4,9	71,8	44,4	13,4	6,1
	SR	57,9	17,2	3,6	n.	76,5	32,5	8,1	3,4
Muži	EÚ	69,3	38,1	13,3	6,7	77,8	51,5	17,2	8,4
	SR	72,1	28,5	4,6	n.	78,1	38,3	9,8	4,5
Ženy	EÚ	52,7	23,2	7,6	3,5	66,0	37,8	10,0	4,2
	SR	45,0	7,7	2,9	n.	74,9	27,2	6,7	2,6

Zdroj: Eurostat Database

Vysoké miery zamestnanosti seniorov zaznamenávame vo vekovej kategórii 55-59 rokov. Za obdobie sledovaných 8 rokov sa na Slovensku táto miera zvýšila z 57,9% na 76,5%, čo je nárast o 18,6 percentuálnych bodov. Na tomto náraste majú zásluhu najmä ženy, ktoré zostávajú v zamestnaní v roku 2018 až v 74,9%, kým v roku 2010 to bolo len 45,0% z nich – teda nárast o takmer 40 percentuálnych bodov (alebo nárast o 66,4%). Pritom je symptomatické, že zamestnanosť vo veku 55-59 rokov bola na Slovensku v roku 2010 na nižšej úrovni ako je priemer krajín EÚ, v roku 2018 už je slovenská zamestnanosť 55-59 ročných vyššia ako je priemer EÚ – a to aj u mužov, aj u žien.

Avšak v ostatných vekových kategóriách už miera zamestnanosti slovenských mužov i žien pretrváva na podstatne nižšej úrovni, ako je tomu priemer krajín EÚ. Predsa však tempo rastu je na Slovensku vo vekovej kategórii 60-64 rokov pomerne solídne. Miera zamestnanosti na Slovensku od roku 2010 po rok 2018 narástla tu takmer dvojnásobne – zo 17,2 na 32,5 percent, u mužov o 10 percentuálnych bodov a u žien o 20 percentuálnych bodov. V Európe však zamestnanosť vo vekovej kategórii 60-64 rokov vzrástla podstatne viac – z 30,4% na 44,4%, u mužov o 13,4 percentuálnych bodov, u žien o 14,6 percentuálnych bodov (avšak slovenské ženy tu zaznamenali vyššie tempo rastu miery zamestnanosti ako priemer EÚ).

Vyššie vekové kategórie už nie sú v tak vysokej miere zamestnávané. Avšak aj vo vekovej kategórii 65-69 ročných a potom aj vo vekovej kategórii 70-74 ročných občanov je miera zamestnanosti na Slovensku nižšia než priemer EÚ. Vo vekovej kategórii 65-69 ročných muži na Slovensku zaznamenali nárast miery zamestnanosti z 4,6% v roku 2010 na 9,8% v roku 2018; ženy potom z úrovne 2,9% na úroveň 6,7%. Vo vekovej kategórii 65-69 rokov v roku 2010 u mužov rozdiel oproti priemeru EÚ činil 8,7 percentuálnych bodov a v roku 2018 potom 7,4 percentuálnych bodov; u žien to bolo v roku 2010 o 4,7 percentuálnych bodov menej a v roku 2018 stále o 3,3 percentuálnych bodov menej. Najvyššia sledovaná veková kategória 70-74 ročných je už málo zamestnávaná, keď v roku 2018 bolo na Slovensku zamestnaných 4,5% mužov a 2,6% žien (priemer krajín EÚ zamestnával 8,4% mužov a 4,2% žien).

Údaje z prieskumov vykonaných Inštitútom pre výskum práce a rodiny v roku 2004 a v roku 2018 dokladajú, že starobní dôchodcovia vo vyše 80 % nepracujú a zvyšok prevažne pracuje len príležitostne. V mladšej časti populácie starobných dôchodcov (do 65 rokov veku) je pracovná aktivita silnejšia, ale stále okolo 70% z nich nepracuje. Novší prieskum naznačuje len mierne navýšenie pracovnej aktivity starobných dôchodcov od roku 2004 po rok 2018. Výsledky prieskumov tiež dokladajú o niečo vyššiu pracovnú aktivitu u seniorov mužov než u senioriek žien v roku 2004, ale už nie v roku 2018.

Tabuľka 4.2.a/ Porovnanie zapojenia poberateľov starobných dôchodkov do práce.

Pracujú / Rok	Starobní dôchod spolu		SD do 65 rokov	
	2004	2018	2004	2018
Pravidelne	4,2	6,0	8,3	16,7
Príležitostne	10,9	10,7	20,6	14,6
Nepracujú	84,6	82,7	70,0	68,7
Neodpovedal	0,3	0,6	1,1	
Spolu	100,0	100,0	100,0	100,0

Tabuľka 4.2.b/ Celá populácia starobných dôchodcov – či pracujú, porovnanie muži - ženy

Pracujú / Pohlavie	Rok 2004		Rok 2018	
	Muži	Ženy	Muži	Ženy
Pravidelne	5,3	3,5	6,7	5,8
Príležitostne	12,8	9,6	7,6	11,8
Nepracujú	81,9	86,3	85,7	81,6
Neodpovedal		0,6		0,8
Spolu	100,0	100,0	100,0	100,0

Tabuľka 4.2.c/ Starobní dôchodcovia vo veku do 65 rokov – či pracujú, porovnanie muži - ženy

Pracujú / Pohlavie	Rok 2004		Rok 2018	
	Muži	Ženy	Muži	Ženy
Pravidelne	9,5	7,7	25,0	15,0
Príležitostne	23,8	18,8	6,3	16,3
Nepracujú	66,7	71,8	68,7	68,7
Neodpovedal		1,7		
Spolu	100,0	100,0	100,0	100,0

Aj keď pracuje len malá časť seniorov, ich motivácia pracovať sa rozkladá medzi dôvody doplnenia príjmov a dôvody osobnostného a sociabilného charakteru. Zatiaľ čo v roku 2004 prevládala skôr motivácia doplniť si nedostatočné príjmy, v roku 2018 už silnejšími motívmi boli „mať pocit užitočnosti“ a „byť medzi ľuďmi“.

Tabuľka 4.3.a/ Dôvody – prečo seniori pracujú – rok 2018

Dôvody práce	Áno	Čiastočne	Nie	Neodp.	Spolu
Je to finančná nevyhnutnosť	3,3	3,7	2,3	90,7	100,0
Chce si prílepiť	5,0	4,5	0,4	90,1	100,0
Má pocit užitočnosti a je medzi ľuďmi	10,3	2,3	0,2	87,2	100,0

Tabuľka 4.3.b/ Dôvody – prečo seniori pracujú – rok 2004

Dôvody práce	Áno	Čiastočne	Nie	Neodp.	Spolu
Je to finančná nevyhnutnosť	4,2	3,7	4,2	88,0	100,0
Chce si prílepiť	4,9	4,5	2,8	87,8	100,0
Má pocit užitočnosti a je medzi ľuďmi	7,5	3,8	2,6	86,1	100,0

Osobitne v roku 2018 potom bola položená otázka že či sú seniori vo svojej práci spokojní. Ukázalo sa, že väčšina pracujúcich seniorov je relatívne spokojná: aj s *platom* (8% veľmi spokojných a spokojných oproti 4,9% málo spokojných a nespokojných), aj s *benefitmi v práci* (4,9% oproti 2,9%) a pomerne najviac sú spokojní s *pracovným časom* (9,5% spokojných oproti 1,8% nespokojných).

Tabuľka 4.4. V čom a nakoľko sú seniori v práci spokojní – rok 2018

Miera spokojnosti s:	Veľmi spokojný	Spokojný	Málo spokojný	Nespo- kojný	Neodp.	Spolu
-s platom	0,8	7,2	3,5	1,4	87,2	100,0
-s benefitmi v práci	0,6	4,3	1,7	1,2	92,2	100,0
-s pracovným časom	2,7	6,8	1,6	0,2	88,8	100,0

Keď sa pozrieme na dôvody nepracovania uvádzané respondentmi z týchto prieskumov (Tabuľky 4.5.), potom je tu istý posun a posilnenie dôvodu „Konečne chcem oddychovať“. Za posledných 15 rokov narástol podiel tých, ktorí chcú konečne na dôchodku oddychovať z 25,4% v roku 2004 na 48,8% populácie starobných dôchodcov v roku 2018. Dôvody ako „Mám zdravotné problémy“, „Nenašiel som vhodnú prácu“ alebo „Pomáham v domácnosti detí“ už nie sú v novšom prieskume z roku 2018 tak frekvencované ako v roku 2004.

Tabuľka 4.5.a/ Porovnanie dôvodov – prečo starobní dôchodcovia nepracujú

	Starobní dôchod		SD do 65 rokov	
	2004	2018	2004	2018
Dôvody že nepracujú / Rok				
Konečne chcú oddychovať	25,4	48,8	16,1	42,7
Majú zdravotné problémy	38,2	13,9	29,4	12,5
Nenašli vhodnú prácu	10,9	4,4	12,8	5,2
Pomáha v domácnosti detí	12,1	11,1	20,0	8,3
Netýka sa - Pracujú		13,9		24,0
Neodpovedal	13,3	7,9	21,7	7,3
Spolu	100,0	100,0	100,0	100,0

Porovnanie odpovedí mužov a žien, relatívne mladších a starších seniorov signalizuje, že tento trend „oddychovať na dôchodku“ je všeobecný, nenájdeme zásadné rozdiely v takomto konaní mužov či žien, ani v takomto konaní relatívne mladších a starších ako 65 rokov.

Tabuľka 4.5.b/ Celá populácia starobných dôchodcov

	Rok 2004		Rok 2018	
	Muži	Ženy	Muži	Ženy
Dôvody že nepracujú / Pohlavie				
Konečne chcú oddychovať	29,2	23,0	47,9	49,3
Majú zdravotné problémy	34,1	41,0	16,8	13,1
Nenašli vhodnú prácu	11,1	10,8	6,7	3,7
Pomáha v domácnosti detí	10,2	13,4	10,1	11,5
Netýka sa - Pracujú			11,8	14,7
Neodpovedal	15,5	11,9	6,7	7,6
Spolu	100,0	100,0	100,0	100,0

Tabuľka 4.5.c/ Starobní dôchodcovia vo veku do 65 rokov

	Rok 2004		Rok 2018	
	Muži	Ženy	Muži	Ženy
Dôvody že nepracujú / Pohlavie				
Konečne chcú oddychovať	15,9	16,2	43,8	42,5
Majú zdravotné problémy	33,3	27,4	12,5	12,5
Nenašli vhodnú prácu	6,3	16,2	6,2	5,0
Pomáha v domácnosti detí	15,9	22,2	6,2	8,8
Netýka sa - Pracujú			25,0	23,7
Neodpovedal	28,6	18,0	6,3	7,5
Spolu	100,0	100,0	100,0	100,0

Záujem pracovať u starobných dôchodcov je nízky najmä v manuálnych povolaniach, ale ani v povolaniach špecialistov či technikov nejde o väčší počet záujemcov pracovať aj vo vyššom veku.

Tabuľka 4.6. Záujem pracovať podľa profesií (zamestnaneckých kategórií ISCO) v % odpovedajúcich – prieskum 2018

Má záujem pracovať ako / Vek	Do 65 r.	66 – 70 r.	71 a viac r.
Ako špecialista, technik	6,3	2,9	2,0
Ako administratívny pracovník	2,1	2,4	0,5
Ako pracovník v službách, obchode	3,1	3,8	1,5
Ako kvalifikovaný pracovník či pomocný pracovník	1,0	1,4	0,5
Nemá záujem pracovať či neodpovedal	87,5	88,5	95,4
Spolu (aj s ostatnými kategóriami ISCO)	100,0	100,0	100,0

V roku 2018 boli v dotazníku pridané ďalšie otázky, ktoré sa týkali názorov respondentov na zamestnávateľov a na činnosť úradu práce.

Tabuľka 4.7. Hodnotenie postojov zamestnávateľov k zamestnávaniu starších ľudí (v % odp.)

	Spolu	Muži	Ženy
Sú veľmi ústretoví, ponúkajú pre starších dobré podmienky práce	2,9	5,0	2,3
Zamestnávajú starších bez problémov	9,7	5,0	11,1
Majú výhrady k zamestnávaniu starších	34,6	38,3	33,7
Odmietajú zamestnať starších	24,7	32,5	22,4
Neodpovedal	28,2	19,2	30,6
Spolu	100,0	100,0	100,0

V roku 2018 len niečo vyše 13% seniorov hodnotilo pozitívne správanie sa zamestnávateľov voči starším na trhu práce. Najmä muži seniori negatívne hodnotia správanie sa zamestnávateľov, keď títo buď odmietajú zamestnať starších, alebo majú k zamestnávaniu starších výhrady (spolu 70,8%). Tiež kritickejší postoj k ochote zamestnávateľov zamestnávať seniorov majú tí respondenti, ktorí majú horšiu finančnú situáciu (CramerV=0,163 pri Approx. Sign 0,000).

Takmer dve tretiny seniorov (72,4%) nesleduje aktivity úradov práce ohľadne podpory zamestnávania starších a ďalších 13,2% sa k tomuto problému nevyjadrilo. Pravidelne sleduje ponuky úradov práce len 2,1% starších a ďalších 12,2% sa príležitostne zaujíma o ponuky úradov práce. V tomto nie sú veľké rozdiely medzi hodnoteniami mužov a žien ani medzi hodnoteniami jednotlivých vekových kategórií seniorov. Relatívne viac sa však o ponuky úradov práce zaujímajú seniori v horšej príjmovej situácii (CramerV=0,186, keď Assoc. Sig.=0,000). Napríklad až 25,7% respondentov, ktorí majú problémy so zabezpečením základných potrieb, sa buď pravidelne alebo príležitostne zaujímajú o ponuky práce z úradov práce, ale len v 13,1% sa o tieto ponuky zaujímajú respondenti, ktorí nemajú problémy so zabezpečením základných potrieb. Návrhy na zlepšenie činnosti úradov práce vo vzťahu k zamestnávaniu starších ľudí boli skôr sporadické, keď 1,7% respondentov navrhovalo „informovať o práci primeranej veku, vzdelaniu a zdravotnému stavu“, 1% navrhovalo „pozývať starších na stretnutia“, 0,8% respondentov navrhovalo „ponúkať kurzy na rekvalifikáciu starších“, 1,2% respondentov odporúčalo „spolupracovať s firmami pri vytváraní pracovných miest pre starších a 1,0% respondentov navrhovalo „aby úradníci boli ústretovejší ku starším“.

Len asi pätina respondentov dala nejaké vyjadrenia na podporu zamestnávania starších (či už zo strany štátu, zamestnávateľov alebo samosprávy. Z toho 9,1% respondentov navrhovalo „vytvárať vhodné podmienky na zamestnávanie starších“, avšak až 8% respondentov reagovalo tak, že netreba robiť žiadne opatrenia, lebo dôchodcovia už nemusia pracovať.

Kapitola 5

Každodenný život seniorov

Na dokreslenie života seniorov predkladáme odpovede na otázku, čomu sa venujú, aké činnosti vykonávajú. Ukázalo sa, že najviac seniorov v roku 2018 (cca tri štvrtiny) sa pravidelne venuje starostlivosti o zovňajšok, pozeraniu televízie a udržiavaniu kontaktov s rodinou. Oproti roku 2004 sa v súčasnosti posilnila skupina seniorov s pravidelným udržiavaním kontaktov s rodinou (o 13,9 percentuálnych bodov). V roku 2004 sa pomerne silná skupina seniorov (62%) pravidelne venovala aj starostlivosti o vlastnú domácnosť a počúvaniu rozhlasu, táto skupina sa ale zoslabila a v roku 2018 sa pravidelne staralo o vlastnú domácnosť 45,2% seniorov a pravidelne počúvalo rozhlas 50,7% seniorov.

Tabuľka 5.1. Aktivity starších ľudí (v % odp.).

Frekvencia vykonávania aktivít	Rok 2004		Rok 2018	
	pravidelne	občas	pravidelne	občas
- starosť o zovňajšok, oblečenie	71,7	15,8	73,0	14,2
- záhradníčenie	38,6	25,2	43,9	16,7
- čítanie, vzdelávanie sa	26,1	29,6	38,1	22,3
- návštevy kultúrnych zar. (kino...)	7,8	35,7	27,0	46,0
- pozeranie televízie	69,7	23,0	72,2	19,2
- počúvanie rozhlasu	62,8	24,2	50,7	25,2
- ručné práce, záľuby	23,8	35,0	25,0	35,5
- dopisovanie si s rodinou, známymi	16,5	35,0	20,2	29,5
- stretnutia s priateľmi, známymi	35,5	48,0	55,7	31,1
- návštevy klubov pre starších	35,7	27,0	57,3	23,3
- udržiavanie kontaktov s rodinou	61,2	21,9	75,1	13,0
- pomoc iným, dobrovoľníctvo	17,6	33,4	22,7	30,9
- prechádzky, športovanie	24,2	39,1	40,8	36,9
- cestovanie	9,2	32,3	23,5	42,5
- venovanie sa vnúčatám, pomoc deťom	35,8	40,0	48,7	26,6
- starosť o vlastnú domácnosť	61,9	17,7	45,2	21,7
- pozeranie web-stránok na internete	x	x	38,1	25,2

V roku 2018 sa relatívne viac *starali o svoj zovňajšok a oblečenie* ženy než muži (pravidelne 75,6% žien, ale mužov menej 64,2%), seniori s vyšším vzdelaním (pravidelne 45,5% so základným vzdelaním, ale 79,8% s VŠ vzdelaním) a tí seniori, čo vychovali menej detí (pravidelne 82,8% tých, čo vychovali 1 dieťa oproti 66,7% tých, čo vychovali 3 deti).

Čo sa týka *pozerania televízie*, v roku 2018 sa aj tu našlo medzi tými, ktorí sa tomu venovali pravidelne, viac seniorov s vyšším vzdelaním (75,8%) ako seniorov so základným vzdelaním (63,6%), celkovo viac seniorov duševne predtým pracujúcich (78,8% bývalých špecialistov oproti 53,8% bývalých operátorov či montérov), viac seniorov ženatých či vydatých (73,1%), ovdovených (76,1%), než slobodných (65,4%) či rozvedených (62,5%). Ukázalo sa, že pravidelné sledovanie televízie s rastom veku seniora narastá (60,7% tých vo veku 60-64 rokov oproti 77,2% tých vo veku 75 a viac rokov).

Udržiavaniu kontaktov s rodinou pravidelne a občas v roku 2018 sa relatívne viac venovali ženy (90,5%) než muži (80,8%) a relatívne viac tí s vyšším vzdelaním (81,8% so základným vzdelaním a 89,6% s VŠ vzdelaním).

Počúvanie rozhlasu v roku 2018 bolo o niečo viac rozšírené medzi seniorkami ženami (54,5% pravidelných a 23,1% občasných poslucháčok) než medzi mužmi (39,2% pravidelných a 31,7% občasných poslucháčov). Pravidelné počúvanie rozhlasu je viac rozšírené medzi VŠ vzdelanými (58,9% poslucháčov) než medzi seniormi so základným vzdelaním (40,9%), viac medzi staršími (54,3% poslucháčov vo veku 75 + rokov) než medzi seniormi vo veku 60-64 rokov (42,9%).

Pokles počtu seniorov, ktorí sa pravidelne *starajú o domácnosť* v roku 2018 (oproti roku 2004) je spôsobený najmä menším záujmom o túto aktivitu u vzdelanejších senioriek a seniorov – v roku 2018 to bolo 38,7% s VŠ vzdelaním, kým stále ešte 50% respondentov so základným vzdelaním, čo sa venovali starostlivosti o domácnosť pravidelne.

Záhradníčeniu sa pravidelne venuje takmer 44% respondentov, čo je o vyše 5% viac ako v roku 2004, avšak občasná frekvencia záhradníčenia bola vyššia pre 15 rokmi. V súčasnosti sa pomerne viac venujú pravidelnému záhradníčeniu seniori s vyšším vzdelaním (tí so základným vzdelaním v 27,3% prípadov, tí s VŠ vzdelaním v 45,2% prípadov), viac ženatí (54,3%) než slobodní (23,1%) a pochopiteľne seniori bývajúcí na vidieku (67,6% bývajúcich v malých obciach do 2 tisíc obyvateľov oproti 27,3% bývajúcich v Bratislave či Košiciach).

Venovanie sa vnukom a vnúčatám, pomáhanie svojím deťom je tradičná aktivita seniorov, pričom v súčasnosti narástla pravidelnosť týchto aktivít – 48,7% pravidelne sa venujúcich (v roku 2004 to bolo 35,8%) a ďalších 26,6% občasne sa venujúcich (v roku 2004 to bolo 40%). Pravidelnosť tejto aktivity klesá s vekom (v roku 2018 to bolo 51,8% respondentov vo veku 60-64 rokov oproti 35,9% vo veku 75+ rokov).

Rozšírenie aktivít *pomoci iným, dobrovoľníctvo* za 15 rokov mierne narástlo, avšak pravidelne sa tejto aktivite venuje menej ako štvrtina seniorov (22,7%). Relatívne viac je rozšírené v Trnavskom kraji (66,3% pravidelné a občasné vykonávanie), menej napríklad v Banskobystrickom kraji (47,2%).

Spoločenské kontakty seniorov sa za posledných 15 rokov rozšírili: sú zastúpené jednak dopisovaním si s rodinou či známymi, jednak stretávaniami sa s priateľmi a známymi a jednak návštevami klubov pre starších. Všetky tieto tri aktivity viac vykonávajú ženy než muži. Z týchto troch aktivít je najfrekvencovanejšia *stretávanie sa s priateľmi a známymi* – pravidelne to robí 55,7% seniorov a občas ďalších 31,1% seniorov. Pravidelná frekvencia takýchto stretávok rastie s výškou vzdelania (40,9% so základným vzdelaním oproti 62,9% s VŠ vzdelaním) a klesá s vekom (66,1% vo veku 60-64 rokov oproti 46,2% vo veku 75+ rokov). Za posledných 15 rokov sa tiež zvýšili *návštevy klubov pre starších* – pravidelne to v súčasnosti robí 57,3% a občas ďalších 23,3% seniorov; viac ich pravidelne navštevujú ženy (60,7%) než muži (45,8%) a viac tí, čo sa v pracovnom živote venovali duševnej práci – 72,7% špecialistov oproti 30,8% operátorov či montérov, ktorí sú pravidelnými návštevníkmi klubov pre starších. *Dopisovanie si s rodinou a známymi* praktizuje asi polovica seniorov, keď v súčasnosti oproti roku 2004 mierne pribudli „pravidelní dopisovači“ a mierne ubudli zas „občasní dopisovači“. V súčasnosti je dopisovanie seniorov s rodinou a známymi rozšírenejšie medzi ženami (52,2%) než mužmi (41,7%). Pravidelné dopisovanie seniorov mierne rastie s rastom ich vzdelania (4,5% respondentov so základným oproti 25% s VŠ vzdelaním) a klesá s rastom veku (26,8% vo veku 60-64 rokov oproti 16,3% vo veku 75+ rokov). Viac si dopisujú ženatí/vydaté (55,1) a rozvedení/é (53,6%) než slobodní/é (38,5%) alebo ovdovelí/é (44%).

Asi dve tretiny seniorov sa pravidelne či občas venujú čítaniu, vzdelávaniu a prezeraniu web-stránok na internete. Rozsah *čítania a vzdelávania* sa za 15 rokov rozšíril najmä v prípade ich pravidelného vykonávania (z 26,1% na 38,1%), ktoré v súčasnosti viac vykonávajú ženy (42,4%) než muži (23,3%), a rozšírenejšie je medzi vzdelanejšími seniormi (58,1% u seniorov s VŠ vzdelaním). *Pozeranie web-stránok na internete* je v súčasnosti pomerne rozšírené medzi seniormi (38,1% s pravidelnou a ďalších 25,2% s občasnou frekvenciou), keď viac sa tomu venujú ženy (40,9% pravidelne sledujúcich web-stránky) než muži (30,8%), viac tí s vyšším vzdelaním (48,4% seniorov s VŠ vzdelaním pravidelne sledujúcich web-stránky oproti 27,3% seniorov so základným vzdelaním); avšak s rastom veku rozsah týchto aktivít klesá (51,8% vo veku 60-64 rokov, ale len 20,7% vo veku 75+ rokov).

Oproti roku 2004 dnes narástli aktivity seniorov v oblasti návštev kultúrnych zariadení a v oblasti cestovania – rozsah pravidelných a občasných návštev kultúrnych podujatí narástol zo 43,5% na 73% seniorov a rozsah cestovania narástol zo 41,5% na 66% seniorov. *Návštevám kultúrnych zariadení* sa venujú viac ženy (31,6% pravidelných návštevníčok) než muži (10,8%) a seniori s vyšším vzdelaním (29,8% pravidelných návštevníkov s VŠ vzdelaním oproti 4,5% pravidelných návštevníkov so základným vzdelaním). Platí tiež, že viac na kultúrne podujatia chodia seniori z väčších miest (84,1% pravidelní a občasní seniori z Bratislavy a Košíc) ako z menších obcí (61,8% seniorov z obcí do 2 tisíc obyvateľov). Aj *cestovanie* je viac využívané ženami (pravidelne ich cestuje 26,7%) než mužmi (13,3%); rozsah tejto aktivity rastie s rastom vzdelania (13,6% seniorov so základným vzdelaním využíva cestovanie pravidelne, kým seniori s VŠ vzdelaním tak robia v 24,2% prípadov) a naopak klesá s rastom veku (30,4% vo veku 60-64 rokov pravidelne sa zúčastňujúcich cestovania, oproti 13% vo veku 75+ rokov).

Oproti roku 2004 sa medzi seniormi rozšírili *prechádzky a športovanie*, najmä vo forme pravidelných aktivít – kým v roku 2004 bolo zaznamenaných 24,2% seniorov, ktorí sa týmto aktivitám venovali pravidelne, v roku 2018 ich bolo 40,8%. Rozsah zapojených seniorov do prechádzok a športovania rastie s ich vzdelaním (9,1% pravidelne aktívnych seniorov so základným vzdelaním oproti 50% s VŠ vzdelaním) a klesá s vekom (48,2% vo veku 60-64 rokov, ale menej vo veku 75+ rokov – 35,9%).

Rozsah zapojených seniorov do *ručných prác a záľub* zostal prakticky rovnaký v roku 2018 ako v roku 2004 – štvrtina pravidelne a vyše tretina občas vykonávajúcich svoje koníčky. Aj v tomto sú aktívnejšie ženy (26,5% pravidelne zapojených) než muži (20%), keď s vekom ubúdajú tieto aktivity (80,3% seniorov vo veku 60-64 rokov oproti 47,8% seniorov vo veku 75+ rokov pravidelne a občas vykonávajúcich tieto aktivity).

Napokon sme sa seniorov spýtali, nakoľko využívajú bežne dostupné benefity. Viacero benefitov úzko súvisí s každodenným životom seniorov a štát, ale najmä samospráva, podporujú aktivity seniorov aj prostredníctvom benefitov.

Ukázalo sa, že relatívne najviac seniori využívajú benefity poskytované Klubmi dôchodcov (až 60% respondentov sa takto vyjadrilo, pritom 42,1% ich využíva „často“). Širšie využitá seniormi je aj zľava na autobusovú dopravu (43,7%, z toho 27,2% „často“) a zľava na kultúrne podujatia (36,3%, z toho 13,6% „často“). Relatívne málo je rozšírené využívanie príspevkov na obedy (10,5%) a využívanie zľavy na daň zo psa (6%).

Tabuľka 5.2. Využívanie spoločenských benefitov v roku 2018 (v % odp.)

Spôsoby využitia benefitov	Často	Občas	Nie	Neodpoved	Spolu
-účasť na činnosti Klubu dôchodcov	42,1	17,9	6,8	33,2	100,0
-využíva príspevky na obedy	4,5	6,0	35,1	54,4	100,0
-využíva zľavu na autobusovú dopravu	27,2	16,5	13,8	42,5	100,0
-využíva zľavu na daň zo psa	5,0	1,0	36,9	57,1	100,0
-využíva zľavy na kultúrne podujatia	13,6	22,7	17,5	46,2	100,0
-využíva zľavy na športové podujatia	5,6	11,5	30,1	52,8	100,0

Účasť na činnosti Klubov dôchodcov je viac využívaná seniormi s vyšším vzdelaním (36,3% seniorov so základným vzdelaním a 65,4% s VŠ vzdelaním); viac ovdovelí (64,6%), rozvedení (60,7%), menej ženatí /vydaté (57,5% a slobodní (53,8%); viac sú Kluby dôchodcov navštevované vo väčších mestách (69,7%) než na vidieku (51% v obciach do 2 tisíc obyvateľov).

Zľavy na autobusovú dopravu viac využívajú ženy (45%, z toho 30,6% často) než muži (40,8%, z toho 17,5% často).

Zľavy na kultúrne podujatia o niečo viac využívajú ženy (38,5%, z toho 15,3% často) než muži (30,8%, z toho 8,3% často); viac seniori s vyšším vzdelaním (22,7% seniorov so základným vzdelaním, oproti 38,7% seniorov s VŠ vzdelaním) a viac seniori bývajúci vo väčších mestách (25,5% seniorov bývajúcich na vidieku v obciach do 2 tisíc obyvateľov, ale 35,8% seniorov bývajúcich v mestách s 50 tisíc až 100 tisíc obyvateľmi).

Aj zľavy na športové podujatia sú viac využívané seniormi s vyšším vzdelaním, keď ich využíva 9,1% seniorov so základným vzdelaním, ale 21,8% seniorov s VŠ vzdelaním.

Zhrnutie výsledkov prieskumu

Základná informácia je o zlepšení vnútornej spokojnosti starších ľudí so svojím životom. Oproti roku 2004, kedy Slovensko vstupovalo do Európskej únie, sa dnes po 14 rokoch starší ľudia pozitívne pozerajú na svoj život v 84% prípadov, kým v roku 2004 to bolo v 52,2% prípadov.

Priaznivejšie prežívanie života sa premieta aj do pociťovania konkrétnych problémov u starších ľudí, keď sa zmiernila intenzita ich pociťovania za posledných 14 rokov. Najčastejšími tromi pociťovanými problémami, tak v roku 2004, ako aj v roku 2018, sú zdravotné problémy, klíma v spoločnosti a nedostatok peňazí; relatívne málo aj pred 14 rokmi, aj teraz sú reflektované problémy s bývaním, problémy v rodine i pocit osamelosti.

Starší ľudia majú obavy najmä zo zdravotných problémov. Počas posledného obdobia od roku 2004 dodnes sa udržali obavy starších ľudí zo zdravotných problémov (z podielu 25,9% + 11,3% v roku 2004 na podiel 36,9% v roku 2018). Avšak sa znížil podiel obáv z materiálnych problémov (z podielu 22,6% + 11,3% v roku 2004 na podiel 7,8% v roku 2018). Mierne sa znížili aj obavy zo zlého vládnutia na Slovensku, zo zlej situácie ľudí a zo zhoršenia medziľudských vzťahov z 19% v roku 2004 na 14,8% v roku 2018. Obavy starších ľudí z nedostatočnej bezpečnosti, samoty a zo smrti počas sledovaného obdobia zostali na približne rovnakej úrovni cca 10%.

Za obdobie posledných 14 rokov sa prakticky nezmenilo postavenie detí v sústave podporných činiteľov pri starostlivosti o starších ľudí. Samotní starší ľudia v prípade, že sa nedokážu sami o seba postarať, sa stále najčastejšie obracajú na vlastné deti, prípadne ešte na iných príbuzných a susedov.

Jednoznačne vychádza, že seniori v súčasnosti uprednostňujú posilnenie domáceho opatrovania, keď vyše 62% je za vyššiu štátnu podporu pre opatrovanie v domácom prostredí, než v prostredí rozličných zariadení (len 22,5% opýtaných).

Údaje z prieskumov vykonaných Inštitútom pre výskum práce a rodiny v roku 2004 a v roku 2018 dokladajú, že starobní dôchodcovia vo vyše 80 % nepracujú a zvyšok prevažne pracuje len príležitostne. V mladšej časti populácie starobných dôchodcov (do 65 rokov veku) je pracovná aktivita silnejšia, ale stále okolo 70% z nich nepracuje. Novší prieskum naznačuje len mierne navýšenie pracovnej aktivity starobných dôchodcov od roku 2004 po rok 2018.

Aj keď pracuje len malá časť seniorov, ich motivácia pracovať sa rozkladá medzi dôvody doplnenia príjmov a dôvody osobnostného a sociabilného charakteru. Zatiaľ čo v roku 2004 prevládala skôr motivácia doplniť si nedostatočné príjmy (17,3%, kým v roku 2018 to bolo 16,5%), v roku 2018 už silnejšími motívmi boli „mať pocit užitočnosti a byť medzi ľuďmi“ (11,3% v roku 2004 a 12,6% v roku 2018).

Keď sa pozrieme na dôvody nepracovania uvádzané respondentmi z týchto prieskumov, potom je tu istý posun a posilnenie dôvodu „Konečne chcem oddychovať“. Za posledných 14 rokov narástol podiel tých, ktorí chcú konečne na dôchodku oddychovať z 25,4% v roku 2004 na 48,8% populácie starobných dôchodcov v roku 2018. Dôvody ako „Mám zdravotné problémy“, „Nenašiel som vhodnú prácu“ alebo „Pomáham v domácnosti detí“ už nie sú v novšom prieskume z roku 2018 tak frekventované ako v roku 2004.

Takmer dve tretiny seniorov (72,4%) nesleduje aktivity úradov práce ohľadne podpory zamestnávania starších a ďalších 13,2% sa k tomuto problému nevyjadrilo. Pravidelne sleduje ponuky úradov práce len 2,1% starších a ďalších 12,2% sa príležitostne zaujíma o ponuky úradov práce. Návrhy na zlepšenie činnosti úradov práce vo vzťahu k zamestnávaniu starších ľudí boli skôr sporadické, keď 1,7% respondentov navrhovalo „informovať o práci primeranej veku, vzdelaniu a zdravotnému stavu“, 1% navrhovalo „pozývať starších na stretnutia“, 0,8% respondentov navrhovalo „ponúkať kurzy na rekvalifikáciu starších“, 1,2% respondentov odporúčalo „spolupracovať s firmami pri vytváraní pracovných miest pre starších a 1,0% respondentov navrhovalo „aby úradníci boli ústretovejší ku starším“.

Len asi pätina respondentov dala nejaké vyjadrenia na podporu zamestnávania starších (či už zo strany štátu, zamestnávateľov alebo samosprávy. Z toho 9,1% respondentov navrhovalo „vytvárať vhodné podmienky na zamestnávanie starších“. Ale 8% respondentov reagovalo tak, že netreba robiť žiadne opatrenia, lebo dôchodcovia už nemusia pracovať.

Ukázalo sa, že najviac seniorov v roku 2018 (cca tri štvrtiny) sa pravidelne venuje starostlivosti o zovňajšok, pozeraniu televízie a udržiavaniu kontaktov s rodinou. Oproti roku 2004 sa v súčasnosti posilnila skupina seniorov s pravidelným udržiavaním kontaktov s rodinou (o 13,9 percentuálnych bodov). V roku 2004 sa pomerne silná skupina seniorov (62%) pravidelne venovala aj starostlivosti o vlastnú domácnosť a počúvaniu rozhlasu, táto skupina sa ale zoslabila a v roku 2018 sa pravidelne staralo o vlastnú domácnosť 45,2% seniorov a pravidelne počúvalo rozhlas 50,7% seniorov.

Ukázalo sa, že relatívne najviac seniori využívajú benefity poskytované Klubmi dôchodcov (až 60% respondentov sa takto vyjadrilo, pritom 42,1% ich využíva „často“). Širšie využité seniormi je aj zľava na autobusovú dopravu (43,7%, z toho 27,2% „často“) a zľava na kultúrne podujatia (36,3%, z toho 13,6% „často“). Relatívne málo je rozšírené využívanie príspevkov na obedy (10,5%) a využívanie zľavy na daň zo psa (6%).

Literatúra

Bednárík, R. (2004): Sociálno-ekonomická situácia starších ľudí na Slovensku (sociologický výskum). Stredisko pre štúdium rodiny, Bratislava

Bednárík, R. (2019): Prieskum aktivít, prekážok a záujmu o prácu u starších uchádzačov o zamestnanie), Inštitút pre výskum práce a rodiny, Bratislava

Databázy Eurostat-u

Databázy Štatistického úradu SR

Databázy Výskumného demografického centra, Infostat, Bratislava

Primárny dátový súbor empirického prieskumu, IVPR, Bratislava